

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет

«Практикум з дисципліни
«Філософія та методологія науки»»
для здобувачів освітньо-кваліфікаційного
рівня «магістр» Херсонського державного
університету
(автор – к.ф.н., доцент Поліщук І.Є.)

Херсон-2019

Розглянуто на засіданні кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Херсонського державного університету (протокол № 4 від 30 вересня 2019 р.)

Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету (протокол №1 від 16 листопада 2019 р.)

Рекомендовано до видання Вченою Радою Херсонського державного університету (протокол №5 від 25 листопада 2019 р.)

Автор:

Поліщук І.Є. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук

Рецензенти:

Лещенко А.М. – доктор філософських наук, доцент Херсонської державної морської академії

Лень Т.В. - кандидат філософських наук, доцент кафедри загальноправових та соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ

Поліщук І.Є. Навчально-методичне видання «Практикум з дисципліни «Філософія та методологія науки»»– Херсон, 2019. - 26с.

Для студентів усіх напрямів підготовки Херсонського державного університету.

Зміст

Пояснювальна записка.....	5
Методичні вказівки і рекомендації до семінарських занять (плани семінарських занять та проблемні питання).....	6
Список рекомендованої літератури.....	22

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Філософія та методологія науки» займає важливе місце в процесі підготовки магістрів усіх напрямів підготовки в сучасному українському університеті. Основною метою дисципліни є формування самостійного критичного мислення магістрантів, вміння вільно орієнтуватися в теоретичних питаннях світоглядного та науково-пізнавального спрямування. В цьому плані вельми корисним має бути проведення семінарських занять із широким обговоренням низки проблемних питань, що запропоновані у даному виданні. Діалогічна форма проведення семінарів є найбільш ефективним способом засвоєння філософсько-методологічних знань, на що й розраховані розроблені навчально-методичні матеріали.

Семінарське заняття №1.

Наука як предмет філософського дослідження.

План.

1. Історія науки.
2. Предмет філософії науки. Етапи розвитку філософії науки.
3. Філософія науки як напрям сучасної філософії.

Проблемні питання

1. Чи можна вважати, що мудреці Стародавньої Греції започаткували раціональний спосіб мислення? Чи можна знайти в історії людства його більш ранні прояви та форми?
2. Якими обставинами викликано те, що саме в Стародавній Греції виникли такі форми пізнання як доказ, раціональне обґрунтування, дедукція, ідеалізація, які стали передумовами становлення науки як самостійної форми теоретичного пізнання?
3. Охарактеризуйте найбільш важливі математичні дослідження давньогрецьких мислителів.
4. Який зміст мало давньогрецьке слово «фізика»? Що таке принцип архе? В чому проявлялися розбіжності фізики та математики?
5. Чому стародавні греки не дійшли до експерименту як найбільш сутнісного методу емпіричного дослідження?
6. Охарактеризуйте взаємовідносини давньогрецької філософії та науки. З якого часу почався процес диференціації наук і розмежування їх з філософією? Хто з філософів став фундатором формування наук як окремих спеціалізованих галузей знання?
7. Довгий час в теоретичних дослідженнях панувала думка (а подекуди вона зберігається і сьогодні), що середньовічна тисячолітня історія була лише гальмом наукового пізнання. Чи слід спростовувати таку

- позицію? Чи розвивалися в цей час окремі галузі знання, що подалі чинили вплив на суто наукові дослідження?
8. Чи можна знайти в середньовічній філософії ідеї та концепції, що увійшли в основи наукового світосприйняття та розуміння людиною самої себе в добу Відродження та Нового часу?
 9. Чи можна вважати, що деякі ідеї середньовічної схоластики мали суттєвий вплив на методологію новоєвропейського наукового пізнання?
 10. Як змінюються стосунки філософії та науки в Новий час? Як новоєвропейська філософія впливає на світоглядні та методологічні настанови науки? Як досягнення науки суттєво змінюють зміст та способи мислення філософії? Чи всі теоретичні здобутки та світоглядні позиції Нового часу зіграли позитивну роль в подальшій історії людства?
 11. В Новий час наука стає професійним утворенням і соціальним інститутом. Які є підстави для даного твердження?
 12. В чому полягає сутність антиінтеракціоністської концепції співвідношення філософії та науки? Хто з філософів і науковців підтримував цю концепцію і на якій підставі?
 13. Визначте соціокультурні та гносеологічні основи позитивізму. Назвіть його історичні форми та час виникнення.
 14. Охарактеризуйте основні положення класичного позитивізму (О.Конт, Г. Спенсер, Дж. Ст. Мілль). Визначить його сильні та слабкі риси з точки зору сучасної філософії науки.
 15. Зазначте методологічні пропозиції класичного позитивізму щодо соціальних досліджень. Чи можливо їх застосовувати в пізнавальній діяльності?
 16. Якими обставинами викликана поява другої історичної форми позитивізму (емпіріокритицизму, махізму)? Чому історія його існування була недовгою?

17. Коротко охарактеризуйте найбільш цікаві теорії другого позитивізму (наприклад, психологію наукової творчості Е. Маха, всезагальну теорію організації О. Богданова).
18. Коротко охарактеризуйте основні концепції неопозитивізму. Для яких сучасних наук ці концепції стали суттєвим теоретичним підґрунтям?
19. Якими проблемами переймається постпозитивізм? Як змінюється ставлення методологів науки постпозитивістського спрямування до філософії?
20. Який зміст концепції співвідношення філософії та науки, що в колах українських і російських методологів науки прийнято називати діалектичною? Хто з відомих філософів і науковців її дотримується?
21. Що є предметом сучасної філософії науки? Які проблеми є для неї найважливішими?
22. Які функції виконує сучасна філософія науки?
23. Що являють собою інтерналістська та екстерналістська моделі розвитку науково знання?
24. Як наука впливає на розвиток суспільства? Як соціальні інститути, суспільна свідомість впливають на розвиток науки?

Теми рефератів:

1. Античний ідеал науки.
2. Основні методологічні підходи філософії Нового часу.
3. Марксистська методологія науки.
4. Основні методологічні настанови позитивізму.
5. Методологія неопозитивізму.
6. Методологічне значення ідей Тейяра де Шардена.
7. Особливості сучасної науки та перспективи розвитку науки в XXI столітті.
8. Ідеали науковості.
9. Наука як соціальний інститут.
10. Соціальна відповідальність вченого.

Ключові терміни

- раціональний спосіб мислення

- трансценденталістська концепція співвідношення філософії та науки
- антиінтеракціонізм
- позитивістська концепція співвідношення філософії та науки
- класичний позитивізм
- махізм, емпіріокритицизм
- неопозитивізм
- верифікація
- постпозитивізм
- фальсифікація
- філософія науки
- філософські основи науки
- функції філософії науки
- інтерналістська та екстерналістська моделі розвитку науки

Семінарське заняття №2

Рівні наукового пізнання. Методологія наукового пізнання.

План

1. Особливості емпіричного дослідження.
2. Теоретичне пізнання та його структурні компоненти: наукова проблема, гіпотеза, теорія, закон.
3. Мегатеоретичний рівень наукового пізнання. Філософські основи науки.
4. Методологія наукового пізнання. Класифікація методів.

Проблемні питання

1. Змістом чуттєвого знання є певна множинність чуттєвих образів. Що є змістом емпіричного знання? Що являють собою так звані «протокольні речення»?
2. Поясніть зміст понять «факт дійсності» та «науковий факт».

3. Поясніть позиції фактуалізму та теоретизму в науковому пізнанні.
4. Що таке проблемна ситуація? Що являє собою наукова проблема?
5. Що являє собою наукова гіпотеза? Які шляхи її подальшого розвитку? Яку роль відіграє гіпотеза в науковому пізнанні?
6. Що являє собою наукова теорія (зі змістовної та формально-логічної сторони)? Чи завжди рівень знання різних галузей, що прийнято в наукових колах називати теоріями, відповідає її важливим критеріям? Наведіть приклади так званих теорій, які, з Вашої точки зору є скоріше лише гіпотетичними припущеннями, або «незначними варіаціями» відомих обґрунтованих теорій.
7. Е. Мах зазначив, що метою наукових теорій є їхня здатність економно репрезентувати наявну емпіричну інформацію про певний предмет. Ідеальні об'єкти формуються з невеликої кількості припущень на основі максимально великої кількості емпірично перевіряємих наслідків. Логічні відносини є тільки в сфері свідомості, логічні моделі дійсності спрощують дійсність, мають суто інструментальний характер. Прокоментуйте дану позицію.
8. Прокоментуйте есенціалістську концепцію, що стосується онтологічного статусу теоретичного знання, зокрема позицію, за якою ідеальні об'єкти та наукові теорії, а не тільки емпіричне знання, описують світ, але світ сутнісний. Чому наука не обмежується емпіричним знанням, а потребує введення в свій обіг ідеальних об'єктів?
9. Найбільш загальним рівнем емпіричного знання є феноменологічні теорії. Поясніть їх зміст, наведіть приклади цих законів в конкретних наукових галузях.
10. Поясніть зміст понять «закон природи» та «закон науки».
11. Що являє собою метатеоретичний рівень наукового пізнання? Яке значення він має для науки загалом? Для якого класу наук він є найбільш вагомим?

12. Розкрийте зміст понять «методологія» та «метод».
13. Які власно філософські підходи та методи використовуються в науці?
Розгляньте їх можливості та межі.
14. Назвіть та коротко охарактеризуйте основні загальнонаукові категорії.
15. Які рівні входять в структуру загальнонаукових методів і прийомів дослідження?
16. Назвіть та коротко охарактеризуйте методи емпіричного та теоретичного дослідження.
17. Які методи та прийоми дослідження вважаються загальнологічними?
18. Які можливості та межі застосування в різних наукових галузях методів аналізу та синтезу?
19. В чому полягають вимоги та особливості системного підходу? Чим він відрізняється від методів аналізу та синтезу?
20. Зазначте основні особливості соціально-гуманітарного пізнання.

Теми рефератів:

1. Методи емпіричного дослідження та особливості їх застосування у сучасній науці.
2. Методи теоретичного дослідження та їх використання в природничих науках.
3. Метод теоретичного дослідження та їх використання в соціально-гуманітарних науках.
4. Гіпотеза як важливий здобуток теоретичного пізнання.
5. Інтуїція та її роль в науковому пізнанні.

Ключові терміни

- емпіричний рівень наукового пізнання
- теоретичний рівень наукового пізнання
- факт дійсності
- науковий факт
- наукова проблема
- гіпотеза
- теорія

- закон природи
- закон науки
- ідеальні об'єкти
- філософські основи науки
- методологія
- метод
- загальнонаукові категорії: інформація, модель, система, елемент, модель, структура, функція. вірогідність
- методи емпіричного дослідження
- методи теоретичного дослідження
- загальнологічні методи

Семінарське заняття №3

Філософські засади наукової картини світу

План

1. Наукова картина світу: визначення, структура, функції. Вплив філософії на формування наукової картини світу.
2. Витоки наукової картини світу.
3. Класична наукова картина світу, її світоглядні та методологічні наслідки.
4. Некласична наукова картина світу та її соціокультурні впливи.

Проблемні питання

1. В чому полягає відмінність понять «світогляд» та «картина світу»?
2. Поясніть чим відрізняється наукова картина світу від будь-яких інших уявлень та картин світу (повсякденних уявлень про світ, міфологічної, релігійної, художньо-образної тощо)?

3. Як пояснити ту обставину, що у ХХІ столітті достатньо широко розповсюджені атавістичні уявлення про світ та його структуру?
4. Чи можна знайти «раціональні зерна» в міфологічних уявленнях та онтологічних вченнях стародавнього світу?
5. Чи мають цінність для формування передумов наукової картини світу деякі ідеї та вчення християнських мислителів, досліди алхіміків, астрологічні уявлення доби середньовіччя?
6. Поясніть особливості фізичної картини світу, що є фундаментом класичної наукової картини світу.
7. Які світоглядні та методологічні наслідки мали ньютонівська концепція абсолютного простору і часу, закони руху та закони збереження? Чи існують доповнення і зауваження науковців, методологів науки, філософів до ньютонівських законів?
8. Що являє собою «лапласівський детермінізм», який і досьогодні остаточно не подоланий у вітчизняних освітніх програмах?
9. Аналіз як найпростіший метод наукового пізнання займає чи не найперше місце в сучасних дослідженнях різного наукового спрямування. Що можливо і чого неможливо досягнути при його застосуванні (на прикладі теоретичної галузі, в якій Ви працюєте як науковці)?
10. «Техногенна матриця» Нового часу підштовхнула суспільство до численних катастроф, до порушення коеволюції природи і суспільства. Прокоментуйте цю тезу.
11. Які досягнення в галузі фізики стали основою некласичної наукової картини світу?
12. Які ідеї та концепції філософів ХХ століття мали суттєві впливи на некласичну наукову картину світу?
13. В чому полягають переваги та недоліки застосування принципу редуccionізму при побудові наукової картини світу?

Теми рефератів:

1. Світоглядні засади класичної наукової картини світу.
2. Класична фізична картина світу.
3. Особливості застосування принципу редукціонізму в природничих та соціально-гуманітарних науках.
4. Основні досягнення некласичної науки.
5. Проблема детермінізму в сучасній науці та філософії.

Ключові терміни

- світогляд
- картина світу
- наукова картина світу
- фізична картина світу
- класична наукова картина світу
- закони руху та закони збереження
- концепція абсолютного простору і часу
- «лапласівський детермінізм»
- некласична наукова картина світу
- термодинаміка
- квантова механіка
- спеціальна та загальна теорія відносності
- еволюційна теорія
- ноосфера
- принцип редукціонізму

Семінарське заняття № 4

Постнекласична наукова картина світу. Синергетика як нове світобачення.

План

1. Основні наукові досягнення та філософські концепції 70-х рр. XX ст.- поч. XX ст. як основа постнекласичної наукової картини світу.
2. Синергетика, її методологічний потенціал та світоглядне значення.
3. Можливості та межі використання синергетичної методології в природничих та соціально-гуманітарних дослідженнях.

Проблемні питання

1. Охарактеризуйте основні здобутки сучасної науки.
2. Як на сучасну наукову картину світу впливає концепція глобального еволюціонізму?
3. Що являє собою «антропний принцип»? Яке світоглядне і методологічне значення він має для сучасної науки?
4. Чи тільки зі зміною лінійних розмірів пов'язаний перехід від мікротехнологій до нанотехнологій? Чи передбачає він якісні зміни? Як це впливає на сучасну наукову картину світу?
5. Чи впливають досягнення соціально-гуманітарних наук на сучасну наукову картину світу?
6. Чому основні зміни в науковій картині світу з 70-х років XX століття насамперед пов'язують з розробкою теорії самоорганізації (синергетикою)?
7. В яких стародавніх філософських вченнях минулого містяться зародки синергетичних ідей?
8. Що являє собою процес самоорганізації? В яких вченнях класичної і некласичної науки формувалися ідеї самоорганізації матеріальних систем?
9. Дайте визначення синергетики як галузі наукових досліджень.
10. Поясніть основні властивості систем, що самоорганізуються. Що являють собою відкриті системи, нелінійні системи, дисипативні структури?

11. Поясніть зміст понять «флуктуація», «біфуркація», «темпоральність», «аттрактори», «фрактали».
12. Вважається, що синергетика навчає людини як належним чином оперувати з складними системами і як ефективно керувати ними. Які найголовніші пропозиції в цьому плані вона надає?
13. Чи можна вважати синергетику універсальним науковим методом? Чи має вона певні недоліки та обмеження при застосуванні в конкретних наукових галузях та практичних сферах?

Теми рефератів:

1. Роль синергетики в побудові сучасної наукової картини світу.
2. Застосування синергетичної методології в природничих науках.
3. Застосування синергетичної методології в економічній теорії та практиці.
4. Можливості та межі застосування синергетичної методології в психологічних та педагогічних дослідженнях.

Ключові терміни

- постнекласична наукова картина світу
- глобальний еволюціонізм
- антропний принцип
- нанотехнології
- синергетика
- теорія самоорганізації
- флуктуація
- біфуркація
- темпоральність
- аттактори
- фрактали
- нелінійне мислення

Семінарське заняття №5

Методологічні принципи Карла Поппера.

План

1. Основні принципи методології постпозитивізму.
2. Критичний раціоналізм Карла Поппера.
3. Роль методології Карла Поппера в дослідженні суспільства.

Проблемні питання

1. В чому основні особливості методології К. Поппера? Чому К. Поппер назвав її критичним раціоналізмом?
2. Що являє собою принцип фальсифікації?
3. Як здійснюється, за К. Поппером, зростання наукового знання?
4. Що являє собою теорія «трьох світів»?
5. К. Поппер розробив інтерпретацію вірогідності як передбачуваності. Як Ви її розумієте?
6. Основи знання К. Поппер формує в дусі конвенціоналізму. Поясніть це.
7. Чи можлива, за К. Поппером, об'єктивна істина? К. Поппер розробляє критерій правдоподібності теорій. Поясніть його сутність.
8. К. Поппер вельми критично ставиться до тоталітарних ідей в соціальній філософії. Назвіть і коротко охарактеризуйте тоталітарні концепції, які розглянуті автором в праці «Відкрите суспільство та його вороги». Чи погоджуєтесь Ви з позицією К. Поппера?
9. Як К. Поппер розуміє відкрите суспільство? Чи можна назвати його концепцією відкритого суспільства егалітарною?
10. Які практичні кроки К. Поппер пропонує для формування і розвитку посправжньому відкритого суспільства?
11. Чи отримали ідеї К. Поппера розвиток в концепціях інших філософів? Якщо так, назвіть імена його послідовників і критиків.

Теми рефератів:

1. Концепція «трьох світів» К. Поппера.
2. Критичний раціоналізм К. Поппера та його методологічне значення.
3. Соціальна філософія К. Поппера.
4. Основні ідеї праці К. Поппера «Злиденність історизму».

5. Основні ідеї праці К. Поппера «Відкрите суспільство та його вороги».

Ключові терміни

- критичний раціоналізм
- демаркація
- фальсифікація
- принцип фаллібілізму
- теорія «трьох світів»
- конвенціоналізм
- емерджентність
- правдоподібність теорій
- історицизм
- відкрите та закрите суспільство
- егалітаризм
- тоталітаризм

Семінарське заняття №6

Методологічні здобутки Т. Куна.

План

1. Основні принципи методології історизму.
2. Традиції та новації в науці.
3. Наукові революції.

Проблемні питання:

1. Які фактори визначають розвиток науки?
2. В чому проявляється кумулятивність в розвитку науки?
3. Що таке парадигма?
4. Що таке «нормальна» наука?
5. Як в науці проявляється взаємозв'язок традицій та новацій?
6. Чи можуть традиції заважати впровадженню наукових відкриттів?
7. Поясніть концепцію «прибульців» та явище монтажу.

8. Як Т. Кун пояснює процес наукової революції?
9. Які положення концепції Т. Куна піддані критиці іншими методологами науки?
10. Як співвідносяться еволюція та революція в розвитку науки?
11. Наведіть приклади наукових революцій в різних галузях наукового знання.
12. Порівняйте особливості наукових революцій у природничих та соціально-гуманітарних науках.

Теми рефератів:

1. Методологічна концепція Т. Куна та її критичний аналіз.
2. Природа наукових революцій в концепції Ст. Тулміна.
3. Фундаментальні наукові відкриття кінця XX - початку XXI століття як передумова нової наукової революції.
4. Дослідження наукової революції XVI – XVII ст. у працях А. Койре.

Ключові терміни

- історизм
- парадигма
- наукове співтовариство
- традиції в науці
- «нормальна» наука
- новації в науці
- концепція «прибульців»
- явище монтажу
- наукові революції

Семінарське заняття №7

Методологічні проблеми конкретних наук

План

1. Математизація та теоретизація як суттєві особливості сучасної науки.
2. Філософсько-методологічні настанови сучасної фізики.
3. Філософські основи сучасної біології, хімії, екології.
4. Застосування філософської методології у сфері суспільно-гуманітарного пізнання.
5. Застосування філософської методології в технічних науках.

Проблемі питання:

1. Назвіть основні філософсько-методологічні проблеми сучасної фізики.
2. Якою є сучасна фізична картина світу?
3. Як розуміються час та простір в сучасній фізиці?
4. Як впливають на сучасну науку, зокрема фізику, математика та комп'ютерні технології?
5. Охарактеризуйте основні досягнення сучасної астрономії та космології.
6. Які філософські проблеми сучасного природознавства Вам відомі?
7. Що таке біофілософія?
8. Які соціокультурні аспекти притаманні сучасній екології?
9. Що являють собою нанотехнології та як вони впливають на методологію наукових досліджень та науковий світогляд?
10. В чому полягає специфіка соціально-гуманітарного пізнання і чим вона обумовлена?
11. Яку роль відіграють цінності в соціально-гуманітарному пізнанні?
12. Назвіть основні філософські та загальнонаукові методи, що застосовуються в сучасних соціально-гуманітарних науках.

Теми рефератів:

1. Філософські аспекти сучасної екології.
2. Етика науки та сучасне природознавство.
3. Сучасні методологічні програми та їх застосування в біології.
4. Принцип глобального еволюціонізму в сучасному природознавстві.
5. Антропний принцип та його вплив на сучасні наукові дослідження.
6. Основні методологічні принципи В. Дільтея та їх значення для розвитку наук.
7. Поняття «ідеальний тип» в методології М. Вебера.

8. Методологічні настанови герменевтики та їх застосування в соціально-гуманітарних науках.
9. Проблема істини в соціально-гуманітарному пізнанні.

Ключові терміни

- сучасна фізична картина світу
- біофілософія
- нанотехнології
- аксіологічні аспекти сучасної науки
- соціально-гуманітарне пізнання

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький І. П. Філософія науки: навч. посіб. Харків : ХНЕУ, 2005. 128 с.
2. Будко В. В. Философия науки: Учеб. пособие. Харьков : Консум, 2005. 268 с.
3. Галіченко М. В., Поліщук І. Є. Хрестоматія з історії та філософії науки. Херсон, 2018. 158 с.
4. Гришанов І. В., Поліщук І. Є. Навчально-методичні рекомендації з дисципліни «Філософія та методологія науки» для магістрантів та аспірантів усіх спеціальностей. Частина І. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. 120 с.
5. Гришанов І. В., Поліщук І. Є. Навчально-методичні рекомендації з дисципліни «Філософія та методологія науки» для магістрантів та аспірантів усіх спеціальностей. Частина ІІ. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. 84 с.
6. Добронравова І. С. Новітня західна філософія науки: підручник. Київ : ПАРАПАН, 2008. 214 с.
7. Добронравова І., Білоус Т., Комар О. Новітня філософія науки: підручник. Київ : Логос, 2009. 244 с.
8. Добронравова І. С., Сидоренко Л. Філософія та методологія науки: підручник. Київ : ВПЦ Київський університет, 2008. 223 с.
9. Іщенко М. П., Руденко І. І. Філософія науки: питання теорії і методології: навч. посіб. Київ : УБС НБУ, 2010. 444 с.
10. Кузь О. М., Чешко В. Ф. Філософія науки: навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 172 с.
11. Максюта М. Є. Філософія науки: Навч. посіб. Київ : Урожай, 2004. 418 с.
12. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / За ред. І. С. Добронравової, О. В. Руденко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с.
13. Петінова О. Б. Філософія науки: навч. посіб. Одеса, 2018. 213 с.
14. Петрушенко В. Л. Філософія і методологія науки: навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. 184 с.
15. Поліщук І. Є., Галіченко М. В. Навчально-методичні рекомендації з дисципліни «Філософія та методологія науки»: Науково-методичне видання. Херсон : Айлант, 2009. 76 с.
16. Попович М. В., Кримський С. Б., Йолон П. Ф. Теорія смислу в гуманітарних дослідженнях та інтенціональні моделі в точних науках. Київ : Наукова думка, 2012. 456 с.
17. Пронський В. М. Філософія науки: Конспект лекцій для аспірантів, пошукачів та магістрів. Київ : НТУУ «КПІ», 1997. 200 с.
18. Ратніков В. С., Макаров З. Ю. Історія та філософія науки: хрестоматія: навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2009. 416 с.
19. Ратніков В. С. Основи філософії науки та філософії техніки: навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2012. 291 с.

20. Самардак М. М. Філософія науки. Напрями, теми, концепції: навч. посіб. Київ : ПАРАПАН, 2011. 203 с.
21. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки та техніки: підручник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 306 с.
22. Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання: навч. посіб. Кременчук : Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського, 2011. 103 с.
23. Філософія науки: навч. посіб. / за ред. Афанасьєва Л. В. Мелітополь : Люкс, 2011. 207 с.
24. Філософія науки: навч. посіб. / за ред. Фірсова Л. В. Харків : ППВ «Нове слово», 2003. 335 с.
25. Філософія науки: підручник / за ред. І. С. Добронравової. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2018. 255 с.
26. Філософія науки (методи та форми наукового пізнання): навч. посіб. для самост. роботи / А. О. Осипов ; Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля. Дніпропетровськ : Дніпропетр. ун-т ім. А. Нобеля, 2014. 195 с.
27. Філософія науки та інноваційного розвитку / за наук. ред. Л. А. Чекаля. Київ : Ніжин, 2011. 327 с.
28. Ханстантинов В. О. Філософія науки: Курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 188 с.
29. Штанько В. И. Философия и методология науки. Учеб. пособие. Харьков : ХНУРЭ, 2002. 292 с.
30. Штанько В. І. Філософія і методологія сучасної науки. Підручник. Харків, 2017. 177 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Апель К.-О. Апріорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки. *Сучасна зарубіжна філософія : Течії і напрямки. Хрестоматія*. Київ : Ваклер, 1996. С. 359 – 412.
2. Арутюнов В. Х., Мішин В. М., Свінцицький В. М. Методологія соціально-економічного пізнання. Навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 353 с.
3. Білоус Т. М. Натуралізм у сучасній філософії науки: когнітивні засади. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія*. 2013. Вип. 663–664. С. 246 – 252.
4. Білоус Т. М. Натуралістична філософія економіки. *Філософська думка*. Київ, 2016. № 2. С. 81 – 93.
5. Вернадський В. І. Про науковий світогляд [пер. М. Кратко]. Київ : НАН України ; Центр гуманітарної освіти , 1996. 56 с.
6. Добронравова І. С. Норми наукового дослідження в нелінійному природознавстві. *Філософська думка*. Київ, 1999. № 4. С. 36 – 48.
7. Добронравова І. Практична філософія науки. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с.

8. Добронравова І. С. Практична філософія постнекласичної науки про наукову істину та людську свободу. *Філософія освіти*. 2014. № 2. С. 224 – 234.
9. Єрмоленко А. М. Екоетика у світлі парадигмального повороту в філософії (попередні зауваги до критики екологічного розуму). *Філософська думка*. Київ, 2008. № 3. С. 88 – 108.
10. Єрмоленко А. М. Екологічна етика: проблема обґрунтування. *Практична філософія*. 2003. № 3. С. 133 – 148.
11. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. / *Das Prinzip Verantwortung. Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*; пер. з нім. А.Єрмоленка. Київ : Лібра, 2001. 400 с.
12. Кадикало А. М. Аспекти трансформації орієнтирів наукового мислення. *Практична філософія*. Київ, 2016. № 4. С. 134 – 140.
13. Кадикало А. М. Статус «об'єктивного суб'єкта» в науковому пізнанні. *Вісник ЛНУ. Серія: філософські науки*. Львів, 2015. Вип. 17. С. 49 – 56.
14. Кадикало А. М. «Стіна» Планка як агностичний принцип у фундаментальному науковому пізнанні. *Науковий журнал «Гуманітарні візії»*. Львів, 2016. № 1. С. 79 – 85.
15. Кисельов М. М. Біологічна етика в системі практичної філософії. *Практична філософія*. Київ, 2000. № 1. С. 166 – 177.
16. Комар О. В. Гуманізація науки чи натуралізація філософії? *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія*. 2009. Вип. 466–467. С. 82 – 86.
17. Марчук М. Г. Ціннісні потенції знання. Чернівці : Рута, 2001. 319 с.
18. Ожеван М. Фундаментальний характер випадковості та антропні принципи самоорганізації «суспільства ризиків». *Sententiae : наук. праці Спільноти дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства)*. Вінниця, 2007. Вип. 1. С. 126 – 134.
19. Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм: еволюція методології та її поширення в гуманітарних студіях: Монографія. Львів : Вид-во Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2010. 332 с.
20. Попович М. В. Раціональність і виміри людського буття. Київ : Сфера, 1997. 451 с.
21. Рижко В. А. Сучасні інновації в наукових і освітянських методологіях та практиках: напрямки та проблеми. *Наукові і освітянські методології та практики*. Київ, 2004. Вип. 2. С. 18–30.
22. Сидоренко Л. І. Аксиологія постнекласичної науки. *Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації* : зб. наук. праць / відп. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова. Київ, 2011. С. 204 – 222.

23. Сидоренко Л. І. Проблеми етики науки в постнекласичному дискурсі. *Філософські проблеми гуманітарних наук : альманах*. Київ, 2010. № 19. С. 11 – 125.
24. Сидоренко Л. І. Університетська школа філософії та методології науки: підсумки та перспективи певних напрямів. *Наукові записки. Філософський факультет. КНУ імені Тараса Шевченка, КПВД «Педагогіка»*. Київ, 2004. Т. XII. С. 155 – 162.
25. Скотнай В. Рациональное та ірраціональне в науці й освіті. Київ – Дрогобич : Коло, 2003. 288 с.
26. Тейлор Ч. Подолання епістемології. *Після філософії : кінець чи трансформація?* / Чарльз Тейлор ; пер. з англ. О.М. Соболю ; упоряд. : К. Банес та ін. Київ, 2000. С. 406–431.
27. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія. Київ : КНУШ, 2000. 252 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. Айтов С. Ш. Філософія науки К. Поппера: історично-антропологічні елементи методології. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : історія і філософія науки і техніки*. 2014. Т. 22. С. 45 – 49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduifnt_2014_22_22_6
2. Білоус Т. Філософія науки у системі сучасної освіти: філософія конкретних наук та філософія експерименту. *Філософська думка*. Київ, 2013. № 5. С. 113 – 123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2013_5_15
3. Владленова І. В. Розвиток позитивістської традиції в філософії науки. *Гілея : науковий вісник*. 2014. Вип. 88. С. 103 – 111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_88_27
4. Галіченко М., Поліщук І. Проблема застосування синергетичної методології в соціально-гуманітарних науках. *Південний архів. Іст. науки. : Зб. наук. праць*. 2010. Вип. 31-32. С. 26–34. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pain/2010_31_32/Gal_Pol.pdf
5. Гейко С. М. Соціологія знання та науки в контексті філософії науки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки*. 2012. № 995, вип. 46. С. 114 – 117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhITK_2012_995_46_26
6. Гейко С. М. Соціально-філософські виміри науки: історичний розвиток соціалізації науки та сучасні параметри наукової професії. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки*. 2013. № 1057, Вип. 49 (1). С. 23 – 25. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhITK_2013_1057_49%281%29__6
7. Герасимчук А. А. Методологія філософії та методологія науки: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наукових праць / за заг. ред. проф. Сауха П. Ю., 8 грудня 2010 р, Житомир*. [Електронний ресурс]. URL : http://www.zu.edu.ua/ist_kaf3_sklad.html

8. Добронравова І. С. Концепції наукової раціональності в сучасній філософії науки [Електронний ресурс]. URL : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/pidr1.html>
9. Добронравова І. С. Філософія науки. Підручник для аспірантів [Електронний ресурс]. URL : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/PhN/zmist.htm>
10. Добронравова І. С., Сидоренко Л. І, Петрущенков С. П., Шашкова Л. О. Філософія науки. Київ, 2002. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dobr/zmist.html>
11. Добронравова І. С., Фінкель Л. С. Динамічний хаос у соціумі як середовище соціальної самоорганізації. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 1. С. 168 – 180. URL : <http://www.philsci.univ.kiev.ua>
12. Заглада В. М. Взаємозближення наукової істини і цінностей у сучасному науковому пізнанні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2018. № 1. С. 26 – 31. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/27852>
13. Заглада В. М. Взаємозумовленість і динаміка внутрішніх і зовнішніх цінностей аксіосфери науки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2015. № 81. С. 10 – 15. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/19874>
14. Книш І. В. Гуманітарні та природничі науки в постнекласичній освіті. *Філософія науки: традиція та інновації*. 2013. № 2. С. 25 – 33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FilosNauk_2013_2_5.
15. Колінгвуд Р. Дж. Ідея історії. Київ : Основи, 1996. 615 с. URL : <http://litopys.org.ua/colin/colin.htm>
16. Лаута О. Д. Співвідношення науки та філософії в контексті філософії науки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки*. 2013. № 1057, вип. 49 (1). С. 36 – 39. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhITK_2013_1057_49\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhITK_2013_1057_49(1)_9)
17. Марчук М, Сербін М. Прагматизм і неопрагматизм у контексті сучасної філософії науки. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія*. 2014. Вип. 726-727. С. 92 – 97. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2014_726-727_20
18. Онуфрійчук Р. В. Методологічна легітимізація багатомірної моделі реальності в сучасній філософії науки. Гілея : науковий вісник. 2013. № 72. С. 312 – 316. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_60.
19. Поліщук О. П. Інтуїтивне мислення. *Практична філософія*. Київ, 2003. № 2. С. 37 – 44. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/8781>
20. Поліщук, О. П. Постнекласична наука: соціально-гуманітарний поворот. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 53. С. 3–7. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/4563>
21. Самардак М. М. «Критична теорія» науки Франкфуртської школи (до 80-ліття Франкфуртського інституту соціальних досліджень). *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. № 12. С. 19 – 23. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/94>

22. Самборська О. Кореляція епістемних і метафізичних аспектів у сучасній філософії науки. *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Філософія*. 2011. Вип. 561-562. С. 60 – 64. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2011_561-562_13
23. Саух П. Ю. Феномен наукової школи в контексті реалій сучасної науки. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл : проблеми, досвід, перспективи* : зб. наук. праць. 2012. С. 44 – 51. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/18412>
24. Свінціцька О. І. Теоретичне підґрунтя інтуїтивізму Б. Кроче. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення* : зб. наук. праць / [за заг. ред. д.філос.н. Поліщук О. П.]. 2009. С. 101 – 103. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/9919>
25. Сидоренко Л. І. Філософія науки В. І. Вернадського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2013. Вип. 3. С. 25 – 27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2013_3_7
26. Сітько С. П. Квантово-механічна основа багатоманітної диференційної стійкості живого [Електронний ресурс]. *Фізика живого*. 2005. № 1. С. 5–8. URL : <http://www.sergiyvitko.org.ua>
27. Спиця Н. В. Філософія науки: від Нового часу до сьогодення *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2012. Вип. 49. С. 152 – 158. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2012_49_17
- Шашкова Л. О. Історичний перспективізм і культурно-історичний проект філософії науки: методологічні паралелі. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2018. № 1. С. 32 – 37. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fpgn_2018_1_7.